

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Марио Владимиров Стойков

**Европа, Рим и българите католици през XVII век
(религиозна, образователна и политико-дипломатическа дейност на българското
католическо духовенство)**

**АВТОРЕФЕРАТ
на дисертация за присъждане на
образователната и научна степен „доктор“**

София, 2017

ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ – БАН

Марио Владимиров Стойков

**Европа, Рим и българите католици през XVII век
(религиозна, образователна и политико-дипломатическа дейност на българското
католическо духовенство)**

Шифър (История на България XV- XVII в.)

АВТОРЕФЕРАТ

**На дисертация за присъждане на
образователната и научна степен „доктор“**

Научен ръководител:

Доц.д-р Екатерина Вечева

Членове на научното жури:

Проф. Д.и.н. Христо Матанов

Проф. Д-р Йорданка Гешева

Доц. д-р Олга Тодорова

Доц. д-р Любомир Георгиев

Доц. д-р Екатерина Вечева

София, 2017

Дисертационният труд е обсъден и насочен към защита от разширен състав на секция „ Българските земи, Османската империя и Европа” на Института исторически изследвания при Българската академия на науките.

Дисертацията се състои от заглавна страница, съдържание, предговор, пет глави и заключение – обзор на основните изводи и приносите в труда, списък на използваните извори и литература с общ обем от 259 страници

Защитата ще се състои на ..24..... октомври 2017 г. от 12:00. часа..... в зала на Института за исторически изследвания при БАН, бул. „Шипченски проход”, № 52, бл. 17.

Материалите по процедурата в съответствие със Закона за развитието на академичния състав са на разположение в канцеларията на Института за исторически изследвания при БАН и в интернет www.ihist.bas.bg/news_aktuell.htm

ПРЕДГОВОР

Въпросът за връзките на българите с Европа е твърде сложен и многопластов. В него се преплитат държавно-политически и икономически интереси, културни и религиозни влияния. Това особено важи за периода XV–XVII в., когато българите и другите балкански народи остават на границата на две съвършено различни цивилизации – християнската и ислямската. По тази причина XVI–XVII в. са изпълнени с особен драматизъм за европейските държави както във вътрешен, така и в международен план – със сблъсъка Изток – Запад. В същото време от средата на XVI в. европейските общества са разтресени от дълбока духовна криза. Християнството в Западна Европа се тресе от обзелите го Реформаторски движения. Католическата църква смутена и уплашена от надигналата се Реформация се опитва не само да запази съществуващото положение, но и да разшири в Европа, Азия и Африка своята власт, като наложи Рим като единствен представител на християнството. Променяйки своята вековна политика, папството поема курса на промяната, т.е. Контрареформация. Рим осъзнава, че, за да спечели битката с реформаторските движения трябва да направи редица промени и отстъпки. За целта освен „затягане на редиците” на ордените, се тръгва към ново отношение в подготовката на религиозните кадри, откриване и финансиране на училища по места, обучение на роден език, класически езици, философия и т.н. Част от младежите получават възможността да получат високо за времето си образование в създадените за различните народи колежи – Илирийски, Гръцки, Германски, Бохемски, Унгарски и т.н. От друга страна XVI – XVII в. са свързани с най-големите страхове и сблъсъци на западните държави с Османската империя, защото и по този въпрос европейските държави не водят единна политика. Многобройните опити за създаване на коалиция срещу общия враг търпят неуспех.

Едва през XVII в. възхищението, с което някои съвременни автори от XVI в. описват турския свят като впечатляващ пример със своя ред, основан на солидни принципи, противопоставени на моралната криза, преживявана болезнено от западния християнски свят се заменя от реалната оценка на опасността.

Според редица автори става дума за два принципа в политиката на европейските държави към Османската империя. Първият, поддържан от Холандия, Англия и Франция, - чрез добри отношения с Високата Порта и дори съюз с нея да се осигури турския неутралитет и особено важно е да се постигнат възможно най - благоприятни, т.е. изгодни търговски привилегии. Другият принцип заляга от векове в политиката на

Венеция, Хабсбургската империя, Римската курия, Испания, Неаполитанското кралство – открито противопоставяне.

Колкото и общо да е казаното дотук очевидно е, че в една докторска дисертация едва ли биха могли да бъдат изяснени многобройните въпроси, свързани с тази огромна тема, в която не по-малко място заемат и взаимоотношенията на българите пък и на другите балкански народи със Запада. Многобройни изследвания на наши и чужди учени доказваха, че през XVI и особено през XVII в. за българите особена важност добиват политическите и търговски контакти със Средна Европа и Рим. Но докато тези контакти са повече или по-малко интензивни, културните процеси и влияния са сложни, многопластови, продължителни във времето.

Пропадането на българската държава през XIV в. и унищожаването на средновековната интелигенция и културните средища (църкви, манастири) задълго „затварят“ българската култура, лишават я от възможността да оказва влияние върху другите славянски култури (след XV в.). Пробив в тази „затвореност“ става възможен едва през XVII в. и то най-вече чрез българите католици.

Възниква въпрос – защо приемаме XVII в. като хронологична рамка за изследването? Дълго време и в европейската и в българската историография този век, поставен в календара между „блестящия и изключителен“ XVII в. и следващия го век на „Просвещението“, се рисува като време на застой и кризи. Причините за такава „дискриминация“ на XVII в. трябва да се търсят в неговия преходен характер. Все повече извори (турски, италиански, австрийски и т.н.) обаче очертават XVII столетие като важен етап към Възраждането на българите и другите балкански народи и доказват, че неговото място е значимо. За поробените християнски народи в Османската империя то е свързано с големи освободителни опити, за пръв път се издига програма за политическо освобождение.

В структурно отношение дисертацията е разделена на предговор, пет глави и заключение. **Първа глава** има въвеждащ характер и показва желанието на Римската църква да развива, макар и слаба, дейност в българските земи, които са вече част от Османската империя. Засегната е темата за Реформацията и последвалата Контрареформация, както и Тридентският събор (1545-1563), който е предпоставка на Римската църква отново да погледне към Балканите. Отражено е възникването на Конгрегацията за разпространение на вярата, чрез която папския престол слага мисионерската дейност на различните ордени под свой контрол. Проследени са мисиите на първите визитатори изпратени на Балканите да проучат обстановката.

Накратко е проследено създаването и развитието на Ордена на францисканците, който е основното оръдие на Римската църква на Балканите. Направен е опит да се установи произхода на българите католици в Северозападна България и павликяните около Никопол и Пловдив, както и техният поминък. Накрая, на базата на сведения от самите католици, са направени таблици, които показват демографското развитие и местоположение на българите католици през XVII в.

Във **втора глава** е използван, т.нар. просопографски метод. Дейността на католическата пропаганда в българските земи може да бъде изяснена по-добре, чрез представяне на живота на видните ѝ дейци поотделно (доколкото позволяват изворите). Така става ясно мястото, ролята и значението, което всеки от тях заема в историята. Наред с изтъкнатите и познати личности на католическата пропаганда през XVII в., в дисертацията намират място и други личности, по-слабо познати до момента. Внимание заслужава дейността на четирима български мисионери в Трансилвания и Османска Унгария.

В **трета глава** са изложени накратко дипломатическите мисии на българите католици през XVII в. Направен е опит за преосмисляне на някои познати до момента документи свързани с Чипровското въстание. **Четвърта глава** е посветена на образователната дейност, осъществявана от българите католици с помощта на Римската църква. Наличните документи разкриват едно учебно дело, което католиците разгръщат не само в Чипровци и околните селища, а така също при павликяните и във Влахия. Последната **пета глава** проследява разселването на българите католици, след потушаването на Чипровското въстание и създаването на техни колонии в Австрийската империя, Влахия и Трансилвания. Отбелязани са и техни миграции в българските земи след 1688 г., които трудно могат да бъдат проследени в пълна степен, поради липсата на извори. Засега част от тях са по-скоро с легендарен характер.

В настоящата дисертация са използвани публикувани документи, издирени в чужди архиви и хранилища, предимно в Италия, от наши и чужди учени. Част от тях още не са напълно проучени и именно те осветляват дейността на българските католически мисионери в Трансилвания и Османска Унгария. Темата за българите католици предизвиква интерес в българската историография още след Освобождението, така че с годините се натрупва немалък брой изследвания. В дисертацията са използвани всички основни български автори и изследвания до момента (Л. Милетич, Н. Милев, И. Дуйчев, М. Йонов, Б. Димитров, Св. Станимиров, Й. Списаревска, Е.

Вечева). Прегледани са внимателно трите издадени сборника, посветени на дейността на българите католици от XVII в.

Прави впечатление, че до 1944 г. се акцентира върху културната дейност на българите католици, докато по-късно вниманието е насочено предимно към политическите им акции. Целите, които сме поставили в настоящата дисертация са следните:

1. Да се направи опит въз основа на използваните от автора извори да се направят някои изводи за **етническия произход и количествената характеристика на католическото население в българските земи.**
2. Да се попълнят с нови или недостатъчно пълно използвани документи по темата, **образователната дейност** на католиците в българските земи.
3. Да се очертае, колкото е възможно по-пълно дейността на католическите дейци за **съхраняване на християнски паметници (църкви, манастири) и историческата памет на** българите католици.
4. Да се очертае **дейността и на други католически дейци освен Петър Парчевич и Петър Богдан.**
5. Като се разгледат накратко **дипломатическите мисии** на българите католици да се анализират детайлно и където се налага да **бъдат преосмислени публикуваните документи за Чипровското въстание и тяхното преосмисляне.**
6. Да се проследи **пътя на българските преселници и новите колонии**, които те създават.

Първа глава

Римската църква и българските земи в първата половина на XV в.

Римската църква запазва интереса си към българските земи и след падането им под османска власт. По молба на император Сигизмунд, в края на септември 1433 г., папа Евгений IV потвърждава и разширява правомощията на францисканците дадени от предшествениците му, що се отнася до работата им в България, Влахия, Рашка и Босна. Според Бл. Клайнер дейността на Римската църква през XV в. се осъществява от Ордена на францисканците, макар преки доказателства да липсват. По негово мнение до 1514 г., когато босненската провинция се разделя на две части не и липсва нито материална възможност, нито желание да издържа мисионери в България.

Контрареформацията и Тридентският събор (1545-1563)

Преломен момент в историята на Римската църква е датата 31 октомври 1519 г., когато Мартин Лутер окачва своите 95 тези на вратата на дворцовата църква във Витенберг. Този акт насочен срещу продажбата на индулгенции от страна на Римската църква, яразтърсва дълбоко и довежда до отделянето на северноевропейските земи от нея. Реформацията, както е наречена, разклаща устоите на папството, но не може да го победи. С Тридентския събор (1545-1563) Римската курия започва период на Контрареформация, с която цели да запази и възвърне поне част от изгубените територии, и да спечели нови. В това число и Балканския полуостров.

Създаване на Конгрегацията за разпространение на вярата

Важна част от това начинание е създаването на Конгрегацията за разпространение на вярата на 6 януари 1622 г. от папа Григорий XV. Тя трябва да канализира действията на различните католически ордени и мисионери във всички точки по света, за да бъде работата им по-ползотворна. Принципите на новосъздадената Конгрегация са събрани накратко в шест точки: мисиите на трябва да са обвързани с колониализма, а трябва да са с напълно религиозен облик; на мисионерите е забранено да участват в политиката; забранена им е търговската дейност; осигуряване на научна подготовка на мисионерите; да се създаде местно духовенство по места; мисионерите трябва да се приспособяват към културата и обичаите на хората, при които пребивават.

Орден на францисканците

Както бе споменато по-горе, на Балканския полуостров активна дейност развива Ордена на францисканците. Той е създаден от Св. Франциск от Асизи в самото начало на XIII в. Францисканците се концентрират върху проповедта и мисионерството сред вярващите. Ходят пеша и боси като си набавят необходимото за живот от милостиня и труд. Орденът се подвизава в земи, чието население все още не е покръстено или сред православни. Францисканците са усърдни мисионери, което не остава незабелязано от Римската църква и тя ги възнаграждава с различни привилегии. Разрешено им е да служат като свещеници, а през 1321 г. папа Йоан XXII им позволява да основават църкви, манастири и енории, които да управляват. С течение на времето в Ордена настъпват разногласия относно правилото за пълна бедност. В периода 1300-1500 г. се развива движението на обсервантите, което цели да върне францисканството към корените му. Тук те се сблъскват с другия клон в Ордена, този на конвентуалците, които признават общата собственост доходи и имоти. Опитите за помирение между тях са неуспешни и на генералния капитул през 1517 г. те се разделят като отделни ордени.

Римската църква отново поглежда към българските земи

След края на Тридентския събор като апостолически визитатор в България и Сърбия, Римската църква изпраща антиварския архиепископ Амброзий. През 1565 г. той посещава Чипровци. В една анонимна релация от 1578 г., изпратена на кардинал Северина, е отбелязано, че в София има няколко латини със свои попове, а в Чипровци живеят две хиляди католици с двама свещеници. През 1580 г. папа Григорий XIII изпраща епископа на Нин Петър Цедулин като апостолически визитатор в Цариград и околните земи. Малко по-късно през януари 1581 г. Цедулин ангажира францисканеца Джероламо Арсенго за посещение във Влахия. Последният посещава Силистра и Порвадия и се информира за павликяните живеещи около Никопол. През 1586 г. българските земи са посетени от двама нови визитатори – хърватинът Александър Комулович и йезуитът Тома Радио.

Произход на българите католици

Произходът на българите католици в Северозападна България и павликяните в Северна и Южна България буди интерес от години, но дори през XVII в. съвременниците нямат ясен отговор. Разгледани са различните теории за произхода им, които са дадени от изтъкнати представители на католиците, а също така и изследвания и статии, които засягат темата, макар и частично. Затвърждава се мнението, че католиците пристигат в Чипровския регион от Западните Балкани, във връзка с възобновеното, от османците, рударство. Що се отнася до павликяните там въпросът е не кога и откъде се появяват в българските земи, а по-скоро кога се побългаряват. От сведенията за тях през Средновековието и от откритите списъци с техни имена от XVII в. дело на Н. Милев) се налага извода, че тяхното „побългаряване“ най-вероятно е факт още преди османското завоевание. Но павликянството се оказва много жилаво. Поради тази причина, през седемнадесетото столетие и Конгрегацията, и католиците от Северозападна България продължават да ги считат за различни.

Поминък

„Старите“ католици в чипровската покрайнина са предимно търговци. През 1590 г. те изпращат отец Бернадин и Анта (Антоний) Маручин при популярен турски везир, за да издействат ферман за закрила. Той се изразява в правото да упражняват търговия във и извън пределите на Османската империя, а също така и право да строят църкви и манастири. Срещу това българите се задължават да плащат извънреден годишен данък. Чипровци е земя богата на полезни изкопаеми – злато, сребро, мед, олово. Според Иречек разработването им е започнало по времето на траките и е продължено от римляните. Не е ясно дали този добив продължава по времето на Първото и Второто българско царство. Наличието на руди е предпоставка за развито занаятчийство и през XVI-XVII в. голяма популярност добива Чипровската златарска школа. От услугите на майсторите се възползват различни църкви и манастири в Отвъддунавските кянжества и Сърбия. Занаятчийството е съчетано с развитието на търговията.

През седемнадесети век мнозина от жителите на Чипровци, Копиловци и Железна се ориентират към търговията. До голяма степен то е продиктувано от постепенното намаляване на рудодобива. Особено силни са връзките с Влахия, където имат правото на свободна търговия в княжеството срещу определена годишна сума изнасяйки памук, кожи, сурова коприна и текстил. Търговците от Чипровския регион достигат до Трансилвания.

Демографска картина на българите католици през XVII в.

В две таблици е направен е опит за демографска картина на католическото население в Северозападна България, както и павликяните около Пловдив, и на техните събратя в Северна България. Те са изградени на базата на доклади на католически епископи и архиепископи и мисионери (Петър Солинат, Петър Богдан, Филип Станиславов, Франческо Соимирович, Стефан Кнежевич, Антон Стефанов и Стефан от Людбрег) Подредени в хронологичен ред те проследяват демографските процеси на католиците от 1622 до 1696 г.

Втора глава

Религиозна дейност на българските мисионери през XVII в.

Петър Солинат

Възходът на католическата пропаганда се свързва с името на Петър Солинат, който с група францискански мисионери пристига в Чипровци през 1595г . Те са изпратени от папа Климент VIII по молба на местните католици от Чипровци и Железна. Още със своето пристигане Петър Солинат се залавя за работа и резултатите не закъсняват. Към съществуващата църква в Чипровци е построен манастир и е издигнат храм в Копиловци. Възползвайки се от властта дадена му от провинция Босна, Петър Солинат ръкополага свещеници и обучава младите католици в християнската доктрина. Усърдната му работа е възнаградена на 10 септември 1601 г., когато по молба на католиците от Чипровци и околните села е издигнат за епископ. Папата издава съответното бреве, а софийската епископия попада под властта на архиепископията в Антивари.

Петър Солинат кръщава много павликяни, а изпратените от него свещеници проникват на юг от Стара планина в две техни села в Тракия - Калаброво и Ново село.

Работата на Петър Солинат прави впечатление на влашкия княз Радул и в края на септември 1614 г. той го моли да изпрати трима или четирима францисканци в техния манастир в столицата Търговище. Петър Солинат откликва положително на молбата му.

През с.г. софийският епископ посещава павликянското си паство в Северна и Южна България, за което оставя подробен доклад. Дългогодишният софийски епископ Петър Солинат приключва своя земен път през 1623г. Смъртта го застига в Градоварски манастир в Босна.

Илия Маринов

Илия Маринов е родом от Чипровци. В свой декрет на 31 май 1624 г. Конгрегацията, с потвърдението на папата, назначава Илия Маринов за епископ на София с определена издръжка. Трудно е да се каже защо Конгрегацията се спира точно на него, но по всяка вероятност местните католици считат, че вече могат да имат епископ, който произлиза от тяхната среда. Заедно с издигането му за епископ, през 1624 г., Римската църква създава кустодия България и Влахия..

На 21 юли 1630 г. Илия Маринов, в писмена форма на кирилица, удостоверява, че по волята на францисканците и народа, им дава право да се самоуправляват.. Илия Маринов ще продължи да ги закриля, а францисканците трябва да се грижат за него.

В периода 1624-1631 г. епископ Илия Маринов три пъти посещава своя диоцез, като всяко едно от посещенията му трае повече от шест месеца. По негови сметки през това време той кръщава повече от шестотин павликяни, миропомазва две хиляди и ръкополага тринадесет свещеници. Посещава и княжество Влахия.

Въпреки предупрежденията, през 1635 г. Илия Маринов прави своята обиколка, макар и с голям страх. Посетени са всички градове и села, населени с католици.. Голям успех е приемането на католически обряд на дванадесет първенци в едно от най-големите павликянски села- Маринополци.

През 1639 г. Илия Маринов отива на посещение при павликяните, но там е малтретиран лошо от турците и се разболява. През ноември 1640 г. епископ Илия Маринов уведомява Конгрегацията, че е подгонен от пашата на Никопол заради съмнението, че взема пари от християните. След много дни в окови, най-накрая Илия Маринов е освободен срещу 400 скуди, които взема назаем от различни търговци. През пролетта на 1641 г. Илия Маринов заболява отново и на 15 юни с.г. умира.

Франческо Соимирович

Този потомък на виден род е роден през 1614 г. в Чипровци. Първоначално учи в родния си град, а след това заминава за Италия, където продължава образованието си.

Франческо Соимирович е кандидат за никополски епископ, но впоследствие е изместен от Филип Станиславов. Скоро след това, през юни 1649 г. францисканците предлагат на Конгрегацията да назначи Франческо Соимирович за епископ на Призрен. Самият той заминава през лятото на с.г. за Рим, където да издейства своето посвещаване. На 21 май 1651 г. във Венеция от папския нунций в града в присъствието на Петър Богдан.

Дейността му в Призрен е съпътствана от остър конфликт. През 1651 г., албанецът Андреа Богдан е поставен за архиепископ на Охрид, но през следващата година се разполага в диоцеза на Призрен. Именно това предизвиква спор продължил няколко години. В опит да докаже правотата си българинът написва „Кратко описание на Царство Сърбия” и „Кратко описание на Охрид в България”, за да докаже правотата си. Така той влиза макар и неволно влиза в ролята на историограф.

През 1656 г. спорът между Андрей Богдан и Франческо Соимирович приключва. Албанецът е преместен, а Франческо Соимирович става архиепископ на Охрид. Поради липсата на католици в Охрид неговото присъствие в града се обезмисля и Франческо Соимирович предпочита да се завърне в родния си град Чипровци. Това не се нрави на Римската курия, която преустановява изплащането на заплатата му. В началото на 1659 г. Франческо Соимирович получава нареждане да се установи някъде в Скопския или Призренския диоцез и той избира Прокупле, където се намират няколко дубровнишки търговци. През 1661 г. Франческо Соимирович пътува до Рим, за да реши отново възникналия спор с Анфрей Богдан. През есента на с.г. той съдейства за издигането на кустодия България и Влахия в провинция.

По време на посещението си в Рим, през 1662 г. Франческо Соимирович получава юрисдикцията на Марцианополската архиепископия вместо Петър Парчевич, а от лятото на 1663 г. Франческо Соимирович поема и ръководството на Никополската епископия, тъй като Конгрегацията сваля доверието си от Филип Станиславов. Той се грижи за павликяните до пролетта на 1673 г. Скоро след това, през октомври с.г., умира в Чипровци.

Петър Парчевич

Роден през 1612 г. в град Чипровци. Предполага се, че първоначалното си образование получава в родния град. На 15 април 1629 г. Петър Парчевич постъпва в Илирийския колеж. Престоят на Парчевич в Лорето е точно седем години, като за това време, успява да завърши курса по граматика, философия и хуманитарни науки. Следването му продължава в Рим, където се сдобива с титлата доктор по каноническо право и богословие. Към края на 1643 г. Петър Парчевич завършва образованието си и на 6 ноември с.г. изявява желание да се върне в родината си, за да служи като свещеник сред своите.

Петър Парчевич пристига в България във втората половина на с.г. или най-късно през януари 1644 г. като е приет във францисканския орден. Скоро след това Парчевич заминава заедно с новопосветения марцианополски архиепископ, като негов секретар заминават за Бакъу, настанявайки се във францисканския манастир. През февруари 1650 г. Марко Бандини е отстранен от длъжността администратор и апостолически викарий.

Парчевич остава в Молдова, грижейки се за паството. По това време се появява неговото желание, а и това на българите католици, да бъде посветен за епископ и да заеме

вакантната катедра. В края на август 1654 г. Конгрегацията разглежда писмата на молдавския княз и християни от онези земи. Без съмнение, желанието на владетеля за администратор на това княжество да се назначи Парчевич, изиграва важна роля.

На 6 септември 1655 г. Конгрегацията взема решение Петър Парчевич да бъде представен на папата и назначен за глава на марцианополската църква. Престоят на Парчевич във Вечния град се удължава и на 3 февруари 1656 г. той е ръкоположен за архиепископ. Оттам българинът заминава за Виена, където пристига през април 1656 г. В този град Парчевич се задържа следващите няколко години, водейки кореспонденция с Рим. Търпението на Конгрегацията се изчерпва окончателно през 1662 г., когато Марцианополската архиепископия му е отнета. Епархията е поверена на Франческо Соимирович. Парчевич е реабилитиран през май 1668 г. и заминава за Молдова, където отсяда в същия францискански манастир в Бакъу. В следващите няколко години, Петър Парчевич управлява с твърда ръка подчинените му духовници, влизайки в конфликт с йезуитите.

През март 1673 г. Петър Парчевич назначава като заместващ апостолически викарий и администратор на Молдова Стефан Топлочай, тъй като заминава на поредната си и последна политическа мисия. Няколко месеца по-късно, на 23 юли 1674 г. той умира в Рим. Погребан е в църквата Сант Андреа делле Фрате.

Филип Станиславов

Той е роден през 1596 г. в село Ореше, Свищовско. Произлиза от заможен павликянски род, а сам той споделя, че има влиятелни роднини и приятели турци. По всяка вероятност получава начално образование в Чипровци, а от 28 ноември 1627 до 26 април 1633 г. учи в Лорето. През декември 1632 г. Филип Станиславов е ръкоположен за поддякон в градчето Реканати, в близост до Лорето. През 1633 г. той става дякон, а скоро след това отива в Анкона, където е ръкоположен за свещеник. Работи известно време в Рим като преводач в папския двор.

В началото на януари 1636 г. Филип Станиславов се завръща в България и на 21 февруари 1636 г., Филип Станиславов вече се намира сред павликяните, при които е изпратен. В следващите четири години той обикаля из района на Никопол, посещава Разград, Русе, Варна и Каварна. През 1640 г., в качеството си на другар и преводач, той придружава Петър Богдан при пътуването му из България.

Конгрегацията оценява работата на Станиславов, защото година по-късно, към края на май 1648 г. за никополски епископ е избран именно той въпреки подкрепата на францисканците за Франческо Соимирович.

През 1651 г. Филип Станиславов се намира в Рим заедно с Петър Богдан, където обсъждат въпроси, свързани с обучението на младите католици. Присъствието му в града е свързано с едно важно събитие. На 6 май 1651 г. в Рим е отпечатано едно съчинение на Филип

Станиславов, наречено „Абагар“. То представлява молитвеник във форма на свитък, удобен за носене. Съдържанието е религиозно, а текстът е на кирилица със силно изразено влияние на сърбохърватски и черковно - славянски език. Счита се, че това е първата книга на новобългарски език, което красноречиво говори за приноса на Филип Станиславов и напредъка на българите католици през XVII в

Липсата на уседналост и посещенията в съседната Марцианополска архиепископия дразнят Конгрегацията и към края на 1662 г. тя отнема епископското достойнство на Филип Станиславов. Едва през пролетта на 1673 г. Конгрегацията му поверява отново Никополската епископия като му нарежда да резидира в Русе. Филип Станиславов склопява очи на 8 август 1674 г. в Никопол.

Стефан Кнежевич

Той е роден в Чипровци около 1623 г. Първият етап от обучението му минава в местното училище, а по-късно продължава в град Перуджа. На 1 март 1677 г. е избран за софийски архиепископ и на 16 юли с.г. пристига в диоцеза си. На 10 септември 1679 г. той изпраща доклад за състоянието на диоцеза след извършеното посещение.

През януари 1680 г. Стефан Кнежевич протестира срещу амбициите на марцианополския архиепископ, който иска да отнеме Влахия от българската провинция и да я присъедини към собствения си диоцез.

На 10 февруари 1688 г., няколко месеца преди избухването на Чипровското въстание, Стефан Кнежевич отправя писмо до синьор Валентино Креши, жител на Дубровник. В него софийският архиепископ се извинява на него и брат му, че не може им помогне, защото няма свобода да извършва дори собствените си задължения.

Антон Стефанов

Антон Стефанов е родом от Чипровци, но не е ясна годината на рождението му. За него знаем със сигурност, че първоначалното си образование получава в Чипровци, а след това изучава богословие и философия в Италия. На 20 август 1676 г. той е посветен за никополски епископ от Стефан Кнежевич и двама негови свещеници в Чипровци.

През юли 1680 г. новият никополски епископ изпраща на Конгрегацията един наистина любопитен доклад. Той не пести критиките си нито към паството, нито към свещениците.

Антон Стефанов не успява да повтори цялостната обиколка на своя диоцез, за което информира Конгрегацията през август 1685 г. Той посещава ежегодно повечето от павликянските села, доколкото му е възможно. Поради бушуващата война и постоянните несгоди в началото на март 1673 г. той преминава р. Дунав и се установява във Влахия.

Петър Богдан

Най-изтъкнатият деец на католическата пропаганда е роден през 1601 г. в Чипровци. Образованието си получава в Италия, а от началото на 30-те години на XVII в. се завръща окончателно в отечеството си. През 1637 г. е назначен за помощник на софийския епископ Илия Маринов, а от 1641 г. го наследява. В началото на 1643 г. Петър Богдан става архиепископ, което е голям успех за българите католици. Петър Богдан полага грижи за своето паство повече от тридесет години. Възстановява рухналите храмове в Копиловци и Чипровци и така поддържа религиозния живот на пасомите. Извършва няколко обиколки на своя диоцез, за които изпраща подробни доклади на Конгрегацията. Петър Богдан се увлича и разказва с подробности благодарение, на което можем да придобием представа за живота в българските земи през XVII в. През март 1667 г. той известява Конгрегацията, че замолен от българите католици той съставя една история за католицизма в българските земи. Петър Богдан моли тя да бъде съхранявана и отпечатана, но за съжаление съдбата и остава неизвестна. През 1977 г. Божидар Димитров открива препис на част от „История на България” на Петър Богдан. Това са предговорът, първите три глави и част четвъртата написани на латински. До момента не е открит оригиналният ръкопис или негов отпечатан екземпляр. Петър Богдан умира през септември 1674 г. в Чипровци.

Гаврил Томази

Освен в България и Влахия българи католици развиват мисионерска дейност и на територията на Трансилвания и Османска Унгария. Най-забележителният предствител е роденият в Чипровци Гаврил Томази. Той е теолог, който придобива образованието си в монашеския орден на францисканците в Италия. В средата на 40-те години на XVII в. се установява в мисията в Карансебеш, която по това време се намира в княжество Трансилвания. През 1645 г. тридесетгодишният Томази е назначен за вицепрефект на босненската францисканска мисия в Темешварска област, където развива мисионерска дейност. През 1650 г. напуска мисията си и пет години по-късно го откриваме в Букурещ. От 1658 г. Гаврил Томази се изявява в нова роля. Той изпълнява дипломатически мисии по поръка на князете на Трансилвания, Влахия и Полша. Това продължава три години, а през 1663 г. се намира в Търговище, княжество Влахия. Последните преки сведения, с които разполагаме за неговата дейност са от 1666 г., когато се намира в родния си град. През февруари 1666 г. Томази пише до Конгрегацията от Чипровци, където се намира. Той негодува от факта, че Конгрегацията не отговаря на писмата му. През същата година гаврил Томази се замесва в конфликт със Стефан

Кнежевич. През 70-те години на XVII в. той е апостолически викарий на Влахия, Молдавия и Трансилвания.

Павел от Петокладенци

Гаврил Томази не е единственият българин францисканец, който се подвизава в тези земи по онова време. Известни са имената на още няколко негови сънародници, които се трудят в княжеството за утвърждаване на католицизма. Един от тях е Павел от Петокладенци. През 1659 г. е назначен от Конгрегацията за префект на мисията в Крашовар, Карансебеш и Липа. Престоят му продължава до 1665 г., когато се завръща в Чипровци. Въпреки безпорните си качества не успява да се задържи по-продължително време в мисията, защото е мразен турците.

Петър Башевич и Джакомо Хомодей

В средата на XVII в. в Трансилвания се намира и Петър Башевич. Той е мирски свещеник, по народност българин, родом от село Петокладенци. В писмо от 16 май 1650 г. до кардиналите на Конгрегацията той пояснява, че е завършил Илирийския колеж в Лорето преди четиринадесет години (учил е в периода 1629-1637 г.), след което е служил на няколко различни места в България. Понастоящем се намира в град Темешвар, в резиденцията на йезуитите.

До началото на ноември 1651 г. Петър Башевич е заменен и отива в Печ, където служи с йезуитите. Година по-късно, на 12 ноември 1652 г., българинът се намира в Карансебеш, където е назначен за мисионер от новия префект на мисията Лука Деодати. Сведения от него има от август 1653 г. Те се съдържат в негово писмо, изпратено до кардиналите от Смедерево. Петър Башевич се подписва като свещеник без да посочи конкретното място, където служи в момента.

Липсва информация за неговата дейност през идните две години, но най-вероятно се подвизава все в същия район. След смъртта на дон Марко Флоро, който е определен за мисията в Темешвар от Конгрегацията, Петър Башевич заедно със своя племенник Джакомо Хомодей се настаняват в нея. Това става на 15 август 1655 г., като и двамата са избрани от народа. На Конгрегацията никога не и се е направило подобно самоназначение, но в случая двамата я освобождават от отговорността сама да търси свещеници за Темешвар. Още повече, че българите са възпитаници на Илирийския колеж в Лорето и са подходящи.

Джакомо Хомодей е същият този мисионер, който по-рано работи като мисионер сред павликяните около Пловдив. В началото на 50-те години на XVII в. влиза в конфликт със софийския архиепископ Петър Богдан, напуска мисията си и тръгва на север към Унгария. През ноември 1651 г. префектът на мисията в Карансебеш Лука Деодати изпраща писмо до Джакомо

Хомодей, в което му предлага Джакомо Хомодей да поеме енорията в Крашовар. Ако я желае, нека тръгне веднага. В противен случай Джакомо Хомодей може да дойде през пролетта и ще се сдобие с хубава енория или при него, или някъде в Срем.

Две години по-късно, през 1653 г. Джакомо Хомодей служи заедно с него в Темешвар. Той го замества в резиденцията, когато префектът тръгва на визитация.

В началото на следващата 1654 г. Джакомо Хомодей се намира в едно село близо до града, като служи в село Пуда и още четири други села.

След като Лука Диодати не успял да се наложи над францисканците и отишъл в Срем, като освободил префектурата, Джакомо Хомодей предлага самият той да я получи.

В последна сметка Джакомо Хомодей не успява да получи желаното назначение за префект, но само два месеца по-късно, на празника Голяма Богородица, заедно с неговия чичо/вуйчо Петър Башевич заемат мисията в Темешвар. Дотук стига и информацията, с която разполагаме, за дейността на двамата българи в Унгария.

Трета глава

Образованието като цел и задача на българските мисионери

Чипровското училище

Както повелява нареждането на Конгрегацията, мисионерите са длъжни да обучават местни деца, които впоследствие да станат духовници, за да не се налага тя да праща свещеници от другаде. Францисканците са стриктни в това отношение. През 1612 г. Петър Солинат споменава, че тези християни имат нужда от семинар в Рим за определен брой младежи. Самият той обучава младежта в четмо и закон Божии. През 1622 г. пап Павел V разрешава на четирима павликянски младежи да се обучават в Рим на негови разноски.

Значителен прогрес е постигнат, когато през април 1625 г. Илия Маринов информира Конгрегацията, че е основал училище в Чипровци. В него се обучават повече от 60 деца, от които 10 ще станат монаси. Голям проблем се явява липсата на квалифициран учител, поради което францисканците са принудени да преподават сами. Решение се намира години по-късно, когато в Чипровци се завръща Иван Лилов, родом от същото място. На 22 май 1635 г. той започва работа като учител по граматика, но още на следващата година заминава за Ново Бърдо. От оскъдните сведения се подразбира, че има конфликт между него и Петър Богдан. Иван Лилов иска да ги обучава светски, а францисканецът за монаси. Учителското място е заето от един светски учител, който преди това е живял три години в Копиловци. За съжаление Петър Богдан не споменава неговото име.

По някое време Иван Лилов се завръща в Чипровци, за да замине през 1644 г. с Марко Бандини за Молдавия като негов викарий. Престоят му в княжеството не е голям, защото през 1646 г. го откриваме отново в Чипровци. Учителят Иван Лилов получава подслон и храна от

манастира в Чипровци и 30 скуди годишно от Конгрегацията. Тъй като с пари на граф Алтан той закупува мелница с две колела, която трябва да носи големи приходи, Римската църква намалява заплатата му наполовина. Впоследствие се оказва, че този доход е незначителен и години наред до Конгрегацията, следват молби да възстанови предишната заплата на учителя. Иван Лилов учителства до 1667 г., когато сам напуска длъжността поради заболяване, а скоро след това умира в лишения. Заменен е от хърватина Иван Ивантич, който е на 36 години и идва от Трансилвания. Възпитаник е на йезуитите и владее славянски, латински и унгарски. Той е заменен в началото на януари 1679 г. от възпитаника на Колежа в Лорето, дон Винченцо Матевич от Янево. По негово време броят на учениците вече наближава 90 човека. Винченцо Матевич напуска училището, поради заболяване през лятото на 1686 г. и е заменен от чипровчанина Йоан Радоич, бивш мисионер в Клисурса.

Училищата в Копиловци, Железна и Клисурса

Поради по-малкия брой жители в Копиловци, Железна и Клисурса францисканците винаги имат по един мисионер, който обучава децата на четмо и писмо.

Учебното дело сред павликяните и във Влахия

Францискански монаси преподават и в Къмполунг, Влахия, единственото място в това княжество, където има по-голям брой католици.

При завръщането на Филип Станиславов в България, в началото на 1636 г., е направен опит учебното дело да засегне и павликяните. Пред секретаря на Конгрегацията Франческо Инголи той изяснява желание да вземе от всички села по две-три момчета и да ги отведе в Чипровци, където да изучават граматика и латински. Впоследствие ще ги направи свещеници и ще ги изпрати обратно в техните села. Филип Станиславов счита, че щом Конгрегацията издържа учителя Иван Лилов, няма да има проблем там да се обучават и павликянски деца. От дубровнишката колония в София му предлагат да обучава техните деца като обещават да поемат и издръжката на павликяните. Тъй като Филип Станиславов не стои на едно място и не може да създаде училище, той ги съветва да пратят децата си в Чипровци. През 1648 г. Конгрегацията предлага павликяните да се обучават в Чипровци, но предложението е отхвърлено от Петър Богдан с мотива, че там ще са далеч от родителите си и няма кой да ги издържа и надзирава. Все пак има информация за павликяни, които са учили в Чипровци, което означава, че вратата за тях не е затворена. През 1649 г. в Чипровци Петър Богдан и Филип Станиславов постигат съгласие всеки да изпраща по трима ученици от своя диоцез на обучение в Италия.

През май 1650 г. в Никополската епископия е проведен провинциален събор. На него е написано и отправено писмо към дубровниушките търговци да помогнат за строежа на вече започналото училище в Трънчовица с учител Джовани Комено. Сведенията за училището са крайно оскъдни. Известно е, че Филип Станиславов успява да издейства, 30 скуди годишно от Конгрегацията за него.

Стремежът към натрупване на повече знания кара младите българи католици да учат освен в Лорето, в Рим, Флоренция, Неапол, както и в германски и полски католически училища. Вероятно след злополучното въстание от 1688 г. францисканците продължават да учат децата, докато им позволяват силите и условията. През 1714 г. техният провинциал Антон Гунгич се оплаква, че българите нямат възможност да издържат учител, който да обучава децата им на латински и други науки. Конгрегацията е уведомявана многократно за този проблем, но не е предприето нищо в тази насока.

Четвърта глава

Дипломатически мисии на българите католици. Чипровското въстание 1688г.

От втората половина на XVI в. Османската империя навлиза в период на военно-политическо отслабване и икономическа криза. Тя се задълбочава и през XVII в. заради непрестанните войни на мюсюлманската империя срещу нейните съседи. Тези изтощителни кампании дават основание на някои от видните францисканци и будни чипровски граждани да смятат, че е дошъл моментът, в който да отхвърлят османското владичество. В техните акции българите католици решават да се обърнат към княжествата на Влахия и Молдавия, които са васални на османците. Първият опит на дипломатическото поле от страна на българите католици датира от 1630 г. Тогава двама български пратеници посещават полския крал Сигизмунд III (1566-1632) и Хабсбургския император Фердинанд II (1619-1637), но по всяка вероятност двамата владетели се задоволяват само с общи обещания. Тъй като не притежаваме други сведения за сериозна подготовка за бунт, можем да сментнем този опит на българите католици като политически сондаж.

През 1647 г., по време на войната между Османската империя и Венеция за остров Крит, българите католици се свързват с влашкия княз Матей Бесараба, който иска да отхвърли васалната си зависимост от империята. При полския крал Владислав IV (1632-1648) са изпратени Петър Парчевич и Франческо Соимирович. Владетелят се показал благоразположен и дори наредил да приготвят войската, но не им разрешил да продължат към Венеция. Този план обаче не могъл да получи развитие, тъй като полският крал умира внезапно на 20 март 1648 г.

Две години по-късно е направен нов опит съгласуван между българите католици и влашкия войвода. Петър Парчевич е изпратен да посети някои от големите европейски столици,

за да осигури подкрепа. Той е снабден с три писма – на софийския архиепископ, на чипровския кнез Франческо Марканич и на чипровските първенци. Всички са с дата 18 декември 1649 г. Във Варшава Парчевич е приет от новия полски крал Ян Казимир (1648-1668) и канцлера Осолински. Поляците са склонни да започнат война с турците, при условие, че Хабсбургската империя и Венеция ги подкрепят. Парчевич се отправя към Виена, където, в края на май 1650 г. получава отказ от император Фердинанд III (1637-1657). Снабден с акредитивни писма за Венецианския сенат П. Парчевич се отправя на път и в началото на юли 1650 г. пристига в града на лагуните. На 7 и 9 с.м. той прави пълно изложение на мисията си пред Сената. Предвид войната, която водят с Османската империя в интерес венецианците е да привлекат, колкото е възможно повече съюзници. През декември 1650 г. във Варшава пристига секретарят Каваца, който е приет на аудиенция от Ян Казимир на 18 с.м. Въпреки водените преговори не се стига до нищо конкретно главно, защото полското кралство решава да обърне силите си срещу Русия, а не срещу Османската империя.

Съществуват податки, че през 1656 г. е напразно сближение между православно и католическото духовенство на Балканите с цел изграждане на съюз и обща борба срещу османците. В него участват П. Парчевич, търновският митрополит Кирил Спанос, ипекският патриарх Гаврил, константинополският Партений и други лица. Тъй като не разполагаме с информация за непосредствени срещи или лична кореспонденция между тези хора може да приемем с резерви тази акция организирана от православно и католическо духовенство на Балканите.

На 15 ноември 1658г. Петър Богдан и Франческо Марканич известяват П. Парчевич за намерението на българския народ да въстане. Около средата на декември с.г. писмо пристига във Виена. На 20 с.м. Парчевич се среща с посланика на Венеция Батиста Нани и го уведомява за желанието на „Царство България” да въстане в съюз с Влахия и Молдавия, които от своя страна искат да привлекат и Трансилвания. Парчевич настоява пред дипломата да пише на дожа относно липсата на оръжие. На следващия ден Парчевич се среща с новия император Леополд I (1657-1705). Липсата на информация ни навежда на мисълта, че императорът не подкрепя това начинание.

Когато започва Полско-турската война (1672-1676) българите католици отново търсят сътрудничество с владетелите на Влахия и Молдавия. Петър Парчевич се нагърбва с нелеката задача за пореден път да посети дворовете на потенциалните османски противници. За акредитация му служат писмата на Петър Богдан от 15 март 1673 г. написанов Чипровци, както и писмата на молдовския княз Стефан Петрашко от 29 март с.г. и неговия полководец Григорий Хабасиенко от 28 март с.г., подписани в Яш. Във Варшава е приет радушно, както и във Виена. Въпреки пречките на папския нунций в имперската столица П. Парчевич продължава към Венеция. В началото на декември 1673 г. се явява пред венецианския сенат, където получава категоричен отказ. В началото на 1674 г. той се отправя към Рим като по път изпраща писма на

френския крал и савойския дук. В края на юни 1674 г. пристига в Рим и провежда срещи с папа Климент X (1670-1676), посланици и някои кардинали. Влага цялото си умение в опит да ги убеди, че е необходимо да се подпомогнат поляците. А след като бъдат сразени турците няма да е трудно да се освободят народите на юг от Дунав. Петър Парчевич не могъл да дочака резултат от своята мисия. Големият български родолюбец умира през юли 1674 г.

Чипроското въстание

Разгледани са различни хипотези относно избухването и развитието на Чипровското въстание. На базата на български и дубровнишки сведения става ясно, че по всяка вероятност въстанието е потушено от Йеген Осман паша, макар и към момента да не може да бъде доказано безспорно.

ПЕТА ГЛАВА

Последици от въстанието

Дейност на католическите мисионери в българските земи в края на XVII и началото на XVIII в.

След трагедията сполетяла Чипровци малцина католически свещеници остават на юг от р. Дунав за да се грижат за своето паство. Един от тях е мисионера Стефан от Людбрег, родом от Славония, северозападна Сърбия. След злополучната 1688 г. при павликяните около Пловдив остават само двама мисионери, той и дон Димитър от Янево. Те успели да се укрият докато гневът на турците се уталожил, за да продължат да се грижат за своите пасоми.

Стефан от Людбрег продължава работата в мисията още четири години, до 1696г., когато посещава селищата с католици в Северна и Южна България преди да замине за Рим. От този доклад черпим сведения за състоянието на католицизма в българските земи в края на XVIIв. Обиколката му трае четири месеца. След заминаването на Стефан от Людбрег при павликяните около Пловдив остават само двама мисионери - дон Димитър в Калачлии и Михаил Илиев в Давуджево.

Смъртта на Стефан Кнежевич оставя вакантна задълго софийската архиепископия. През 1708 г. за е избран Павел Йозич.

Не е ясно докога изпълнява своите задължения. Негов заместник е Марко Андриаши, който през 1725г., след преследвания, е изгонен заедно с мисионерите. Православните успяват да настроят османските власти срещу Марко Андриаши и неговото завръщане може да създаде опасности и преследвания за цялото му паство.

* * *

Преселението на чипровчани във Влахия, Трансилвания и Банат е подробно проследено и разгледано. Но на една група от бежанците, тези които не напускат България не е отделено почти никакво внимание. Поради отсъствието на документи и преки доказателства сме принудени да се обърнем към народната памет и легендите, които ни отнасят в онази епоха.

От един турски документ става ясно, че през 1700г. Чипровската покрайнина е все още пуста. Затова Високата порта разпорежда там да бъдат настанени войниците на Текели, като бъдат освободени от данък следващите 5 години и други привилегии. Скоро след това тази султанска заповед е отменена. Тъй като земята не е подходяща за земеделие войниците са преместени в околните села с ново нареждане.

Може би скоро след това започват да се прибират и оцелелите по време на бунта и техните наследници, които знаят, че имат имоти. Първите завърнали се са Йоинци (потомци на Гьоновци), а след тях и наследниците на майстор Матей Николин. Те са наречени Яничевци заради това, че идват от Янина (при бягството си някои преселници стигат чак до Янина и Лозенград), където по всяка вероятност се установяват след въстанието. Завръщат се и други православни родове в Чипровци, но католиците никога.

Още след Освобождението Иречек установява, че махалата Руховци в град Елена са преселници от района на Берковица и може би са потомци на чипровчани. На тази мисъл навежда фактът, че преди 100 години (т.е. във втората половина на XVIII в.) един свещеник на име Робев има католически символ - бяла кърпа на врата (белодрешковец).

Интересното буди едно сведение от черковната книга на Стар Бешенов. Докато повечето българи бягат към река Дунав и Влахия, старейшините им се насочват към Албания. Без съмнение това са част от копиловчани.

В една приписка от лятото на 1690 г. се споменава за жена именувана Неда Кипровица и петте и деца, които се намират някъде в района на Скопско.

Преселници от Чипровци се появяват и в крайдунавската местност „Странъето” край Дунав, където основават Мали Чипровец. Впоследствие селото се премества по-далеч от реката. При устието на река Лом се образува селището Голинци (дн. Кв. Младеново в Лом). Пристигналите тук копиловчани пристигат тук в окаяно състояние и са наречени от околните българи „голинци”

Жителите на село Буковец (намиращо се в близост до Чипровци) основават в близост до Оряхово ново село под името Букьовци(дн. Мизия). Потомци на чипровчани се срещат и в селата Златарица и Тантури (дн. Родина), както и в Котел. За селата Малка Железна в Тетевенския балкан и Кнеже (дн. Балканец) в Троянския балкан също се смята, че са потомци на чипровчани. По всяка вероятност една част от бегълците се насочват към селата на своите единовеци павликяни. В едно предание се споменава за бегълци в селата Калачлии (Генерал Николаево) и Балтаджар (Секирово).

Възможно е потомци на чипровчани да се намират в районите на Годеч, Драгоман и софийското поле и околността, тъй като оттам преминава най-прекият път от Чипровци за София, където се предполага, че част от пленниците са разпродадени.

Както бе споменато някои чипровчани се заселват в района на Котел и Елена. Една част от тези хора постепенно се асимилирани от турците в региона и приемат исляма

Завършваме с едно предание за основаването на днешното село Стамболово. В него се разказва за двадесетина момчета от Чипровци, които са пленници на старозагорския паша Али бей. Те обещават на своя господар да му служат вярно, ако спаси живота им. Той скланя, отвежда ги чифлика си, където ги потурчва и задомява. Момчетата поставят началото на днешното село Стамболово. Може би тук вероятно става дума за същите младежи, които са отведени от София след въстанието в неизвестна посока и съдбата им остава неясна.

За съжаление липсата на документация не ни дава възможност да заключим каква част от тези хора успяват да се скрият от властите и каква е пленена и разселени от самата нея. Струва ни се, че бегълците могат да убягнат от зоркия поглед само, ако са по един или двама. Груповото заселване без съменение става от местните власти или поне с мълчаливото им съгласие. Най-вероятно това засяга главно православно население на чипровската покрайнина, а заловените католици са или погубени или приемат исляма. Такъв например е един потурчен братовчед на никополския епископ Никола Станиславич, който през 1711г. успява да избяга в Трансилвания и приема наново католицизма.

Създаване на колонии в Австрийската империя, Влахия и Трансилвания

Георги Пеячевич, с останалите живи въстаници (около 600 човека), се присъединява към императорската армия и продължава да воюва против турците. Има податки, че тази група заедно със семействата им се настаняват в близост до град Петроварадин в края на септември 1688г. Смята се, че в следващите няколко години Пеячевич и останалите българи воюват активно. В самия край на войната, на служба при граф Евгений Савойски се намират 225 български конници групирани в три дружини. В останалите австрийски военни подразделения има още 528 българи.

Георги Пеячевич извършва много услуги на императорския двор. Това не остава незабелязано и на 10 юли 1712 г. Пеячевич получава дипломата за баронска титла, за себе си и своите наследници, от император Карл VI. В това време останалата част от семейство Пеячевичи - братята Иван и Марко, както и други бежанци се намират в град Печух (Печ), Унгария. Тези преселници са част от известните родове Пеячевичи, Парчевич, Николантин, Адамович, Маргини, Черкич и са сродени помежду си. След въстанието през 1703 г. те напускат Печух и се установяват в Осиек. През 1772г. потомците на Марко Пеячевич получават

графска титла. Така с течение на времето тези семейства се причисляват към хърватската аристокрация и се претопяват сред местното население до края на XVIII в.

Според сведение от книга със статистически данни за Нови Сад, Богдан Марино в-командир на чета по време на Чипровското въстание, умира на 16 януари 1721 г. на 76 годишна възраст в посочения град. Той е наречен полковник Богдан, което подсказва, че продължава службата си в императорската армия след въстанието и успява да се издигне в чин.

* * *

Най-голямата група бежанци - католици и православни и техните францискански пастири се насочват към княжество Влахия, където патили и препатили.

Едва спасили живота си по време на въстанието, ги застига нова беда. Поради заплаха от страна на татарите католиците пожелали да се изтеглят с императорската армия към Трансилвания. Отговорът на властите е, че няма никаква опасност. В същия ден, след като войската заминава, татарите ги връхлитат. За щастие няма нито един убит или заробен, но мюсюлманите им вземат всичко дори и ризите. Така голи и боси в края на януари 1690 г. софийският архиепископ заедно с пасомите преминават Карпатите и около 10 февруари пристигат в околностите на Корона. Стефан Кнежевич се завръща във Влахия през юли 1690 г. с намерението да се установи отново там, но страхът от ново татарско нападение го принуждава да се върне отново в Трансилвания. За софийския архиепископ това е голямо неудобство, защото е принуден да снове между Влахия и Трансилвания, за да навестява разделеното си паство. През 1690 г. компактни маси от българи има в Брадичен, Къмполунг и Търговище и селата Сутещ, Копоч и Драго.

На 25 октомври 1691г. в Сибин умира Стефан Кнежевич.Със заповед на генерал Ветерани тялото му е пренесено и погребано в град Каролина (Алба Юлия). Година по-късно, на 14 декември 1692 г., във Венеция умира никополският епископ Антон Стефанов.

Поради влошеното здравословно състояние на Антон Стефанов, ролята на посланик на Влашкото княжество поема отец Илия Матейнич - човек владеещ няколко езика. Като пратеник на влашкия княз той на два пъти пътува до Виена, през 1692 и 1698 г., за да се срещне с императора по въпроси.

По време на второто посещение са отбелязани главните точки /или молби/, които Илия Матейнич излага от името на Константин II Бранкован. Те са три на брой: в случай на опасност императорската армия да защити Влашкото княжество; войската да не се отнася лошо с населението и да не изисква голяма издръжка; да бъде разрешено на княза и обкръжението му да се оттеглят на територията на Хабсбургите и да бъдат покровителствани от тях. Австрийците са склонили да изпълнят не само тези желания на влашкия княз, но и други. Те са предадени устно от българина.

* * *

След договора от Сремски Карловци става ясно, че освобождението на България ще трябва да почака поне до следващия въоръжен конфликт на двете империи. Междувременно българите правят опити да уредят своето „висящо” положение в Среднодунавската империя и по-специално в Трансилвания. Молбата, от страна на българите, да се заселят за постоянно при някои условия, е връчена на съветника на Дворцовата канцелария барон фон Танонас от свещеник Христофор Пейкич. Съдействие получават и от страна на папския нунций във Виена Колонич.

С нова мисия е изпратен вече познатият отец Илия Матейнич. За трети път той отива във Виена. Освен по църковни въпроси той разговаря и успява да издейства място за обитаване и диплома с привилегии за българите. Император Леополд I им отпуска места в Алвинц, където трябва да се съберат всички бежанци от Чипровци. Обособени са 400 имота за българите.

Заселниците много време да се порадват на мирен и спокоен живот. Току-що пристигнали в Алвинц, през 1703г., избухва въстанието на Ракоци. То помита всичко по пътя си и принуждава българите да избягат обратно във Влахия най-вероятно, в района на Римник.

Въпреки добрият прием, който оказва първо Шербан Кантакузин, а след това и неговият приемник на трона Константин Бранкован, животът на емигрантите не е лек. Причината се оказва преследване от страна на букурещкият епископ, който притиска българските католици намиращи се във Влахия и дошлите от Трансилвания. Накрая те се досещат за начина, по който да му въсдействат. Молбата за свободно изповядване на вярата подсилена от злато се оказва достатъчна, за да го омилостивят. След 1707 г. българските католици са оставени на мира от православния владика.

* * *

След края на Ракоциевото въстание част от чипровчаните се завръщат в Алвинц, но мнозинството от чипровчани решават да образуват колония в Дева, в която се настаняват през август 1711 г.

След поредната война между Австрия и Османската империя 1716-1718г. и подписването на Пожаревацкия мирен договор Малка Влахия (Олтения) попада в ръцете на Хабсбургите. За българите живеещи там е от най-голяма важност Хабсбургите да потвърдят привилегиите от времето на Шербан Кантакузин. Впрочем това съвпада и с желанието на императорските власти, тъй като хазната има необходимост от предприемчиви хора, които да й бъдат от полза.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Трудно е да се проследи и оцени католическото движение в българските земи през XVII в. Тяхната дейност е многопластова и насочена в няколко напрвления; религиозна, образователна и политико-дипломатическа дейност. Наличните извори показват повече или по-малко живота и дейността на десетки изтъкнати участници в католическата пропаганда. Всеки с различен характер и собствени стремежи, които често водят до конфликти между тях.

1. На базата на достъпни документи и направени изследвания се налага изводът, че коренът на българите католици в Чипровския регион е от Западните Балкани. По свидетелство на Петър Богдан, а и не само, една част от тях със сигурност са албанци. Другите са придошли от земите на Босна или Сърбия. По всяка вероятност това са преселени от османските власти, в края на XV и самото начало на XVI в., рудари и пристигнали по-късно такива. В демографско отношение населението на Чипровци, Копиловци, Железна и Клисуре показва относителна стабилност. Прави впечатление, че жителите на Чипровци намаляват значително през 50-те и началото на 60-те години на XVII в. От края на 60-те години до преди въстанието броят на жителите почти достига този от 1640 г. Безспорно заради спирането на рудниците, в средата на века, мнозина се разпръскват по търговия или търсят поминък другаде, но скоро се завръщат. Наличните данни показват увеличение на жителите на Копиловци. Макар и да се забелязва сравнителна устойчивост през по-голяма част от посоченото столетие, жителите на Железна намаляват с повече от една четвърт в периода 1640-1679 г., когато за последно имаме сведения. През 50-те и 60-те години на XVII в. намалява значително и населението на Клисуре, но през 1879 г. отново бележи растеж. От тези данни най-общо може да заключим, че времето на икономически разцвет за Чипровския регион е в първата половина на XVII в.

2. Наред с религиозната дейност францисканците се опитват и да просвещават своето паство. Обучението на местни духовници е един от главните пунктове в работата на Конгрегацията. Образованието, което тя дава се дели на две степени: по-ниската е в местните училища, където просвещението е по-масово, а по-високата е в различни колежи в Италия, където отиват малцина, но образованието, което получават е много по-високо. Почти всички релации и писма, с които разполагаме са дело на хора, придобили своите знания в чужбина. Францисканците са особено стриктни в това отношение и създават училища или просто монасите обучават децата навсякъде където

имат възможност. До момента тяхната просветна дейност не е разгледана в пълна степен, въпреки че тя заема не малка част от кореспонденцията им с Римската църква. Съсредоточени предимно върху политическите акции мнозина автори пропускат факта, че за да узреят българите католици за подобни мисии е необходимо добро, за времето си, образование. В желанието си да обърнат, колкото се може повече хора в католически обряд, Римската църква съдейства за изграждането на училища, в които да се обучават децата и младежите, а също така Курията помага за отпечатването на народен „илирийски” език. Българите католици се възползват от този шанс. Една част от децата наистина се отдават на религията, но на други тези знания са полезни в светския живот, още повече че голяма част от тях се занимават с търговия. Училището в Чипровци без съмнение е повод за гордост за българите католици, където техните деца могат да получат добро, за времето и условията в българските земи, образование. Така благодарение на Римската църква и ордена на францисканците постепенно се създава една наистина малка (спрямо целия български народ), но много будна прослойка от родолюбиви българи. С течение на времето в тях се заражда желанието да опознаят по-добре своето минало и история и затова Петър Богдан, като най-подготвен, се заема с тази задача. По този начин, съзнателно или не, залагайки на образованието Римската църква допринася за повдигане на народностното съзнание сред българите католици. Това предпреди желанието им да имат своя собствена църква, с българин начело, както и да очертават границите на България. „Абагар” на Филип Станиславов и „История на България” на Петър Богдан са чудесен пример за тяхното народностно чувство. Впрочем, Филип Станиславов е най-точният пример за ролята, която изиграва просветното дело осъществявано от Римската църква посредством францисканците. Докато Римската църква, старите католици от Северозападна България, а и самите павликяни смятат, че са нещо отделно от българския народ, той с гордост отбелязва, че е българин. Не бива да се забравя, че голяма заслуга за това пробуждане има и учителят Иван Лилов, който почти тридесет години преподава в Чипровци и въпреки материалните лишения обучава поколения католици.

3. Францисканците полагат големи усилия за строеж и подобрения на църкви и манастири, както и за тяхното съхраняване. Безспорно човекът с най-голям принос в това отношение е Петър Солинат, който успява да построи най-много както при старите католици в Северозападна България, така и в някои села на новопокръстените павликяни. При последните това е от особена важност, защото наличието на храм и най-вече на свещеник е най-сигурната гаранция, че те няма да се отметнат и върнат отново

към своите стари обичаи. **Петър Богдан** също прави немалко за тяхното запазване като ремонтира църквата в Железна и възстановява изцяло рухналите храмове в Копиловци и Чипровци. Това изисква много средства и францисканците разчитат предимно на финансовата помощ на Конгрегацията и различни благодетели на Запад. Местните католици също даряват, макар и много по-малко, но за сметка на това помагат при изграждането и възстановяването с безвъзмезден труд. Францисканците са силно ограничени от забраната за строеж на храмове в Османската империя като разчитат на помощ от страна на чужди дипломати, предимно дубровчани, за да преодолеят пречките.

4. Проследена е **максимално подробно дейността на българските католически епископи и архиепископи, както и на някои мисионери, през XVII в.** Добре известна и осветлена е ролята на Петър Богдан и Петър Парчевич, но има още видни дейци, чиято роля остава в сянка. Остава недооценена ролята на босненеца **Петър Солинат**. По време на неговото управление са построени огромна част от католическите църкви и манастири, както и мнозина павликяни са покръстени. Тези процеси продължават да текат и по-късно, но в много по-малка степен. Илия Маринов, първият български католически епископ, често боледува. Въпреки старанието си към края на живота му е все по-трудно да изпълнява задълженията си. През 1630 г. Илия Маринов прави грешка като се отказва от правото си да контролира францисканците. Заедно с напредналата му възраст това се оказва предпоставка за своеволия и нарушена дисциплина сред монасите от ордена, което достига и до Конгрегацията.

Наследникът му Петър Богдан е сърцето и душата на католическата пропаганда в българските земи през XVII в. Смело можем да кажем, че приживе нито едно важно решение в тази общност не минава без неговата санкция. Макар че и Петър Богдан се оплаква многократно пред Конгрегацията, че други хора са нетърпеливи да го изместят, което показва лошата дисциплина сред монасите. Животът му е отдаден на Римската църква и францисканския Орден, в който прекарва почти целия си живот. Голям успех е постигнат в началото на управлението на Петър Богдан, когато софийската епископия е повдигната в ранг архиепископия. Така той става равен на неговия колега - православния владика на София, което без съмнение е голям успех за католиците.

Петър Богдан се ползва с доверието на Римската църква въпреки различните доноси, които стигат до нея по негов адрес. Влиянието му е голямо и той го използва, за да помогне и на П. Парчевич и на Франческо Соимирович да се сдобият със собствени катедри. Сянка върху дейността на Петър Богдан хвърля **изоставянето на**

павликяните в Северна България, след като той чисто и просто ги прехвърля под юрисдикцията на друга архиепископия. Многократно е описано плачевното състояние на тези негови пасоми и по-спокойните условия за живот на събратята им около Пловдив. Тях софийският архиепископ продължава да посещава до края. Като се има предвид колко мъки теглят и Петър Солинат и Илия Маринов с павликяните, с никополския паша и с владиката на Гърново, изглежда Петър Богдан е счел, че може да си ги спести.

Наличните документи показват, че най-близкият съратник на Петър Богдан и негова дясна ръка е Франческо Соимирович. Соимирович е от най-дейните фигури на католическата пропаганда, независимо дали става за мисионерска дейност или посещения в чужбина. Подобно на своя съратник успява да стане архиепископ, макар че неговата катедра може да се нарече номинална заради липсата на католици.

За мисионерската и архиепископската дейност на Петър Парчевич се знае твърде малко. Това е лесно обяснимо предвид факта, че повечето време се занимава с политика, към която има подчертан интерес. Той е човек със силна воля, нетърпящ възражение. Наличните сведения показват, че неведнъж мисионерите в Молдавия изпитват гнева му. А това определено не му печели приятели.

Филип Станиславов е друг любопитна фигура сред българите католици. Подобно на францисканците и той си служи с интригата като оръжие против Илия Маринов. Впоследствие той сам изпитва на гърба си клеветите срещу него, които водят до отнемане на епископското достойнство. Въпреки всички обвинения, че Филип Станиславов предпочита „лекия живот” при дубровнишките търговци, отколкото мизерията на павликянските села, той не спира да се грижи за своите съплеменници. Както при повечето католически дейци, така и при него има големи периоди, в които нямаме информация за дейността му. Това пречи да оценим в пълна степен цялостната дейност на Филип Станиславов, включително и като мисионер.

За Стефан Кнежевич и Антон Стефанов разполагаме с най-малко сведения. Всъщност като епископи те се изявяват и най-малко време. От сведенията достигнали до нас те представляват абсолютен антипод. Може да кажем, че единственото, по което си приличат е, че и двамата са чипровчани. Стефан Кнежевич е важна фигура в католическото движение далеч преди да бъде посветен за епископ. Околните го описват като сприхав човек. Неслучайно, когато през 1661 г. кустодия България и Влахия желае да стане провинция, единственият, който е против е именно Кнежевич. Загадка остава как при тези обстоятелства успява да оглави софийската архиепископия. Управлението

на Кнежевич минава в непрекъснати тревоги, поради настъпилите войни, а накрая разрухата идва за миг. До сетния си дъх обаче Кнежевич остава до своето паство старейки се да помогне, колкото може.

Сведенията за Антон Стефанов преди да оглави Никополската епископия са съвсем оскъдни. От писмата и доклада, който изпраща на Конгрегацията, чипровчанинът оставя впечатлението за един деликатен човек, който не се намира на мястото си. Мизерията и средата не го привличат и нежеланието му да живее сред павликяните личи от всеки негов ред. Като интелигентен човек без съмнение е чувствал, че много по-полезен би бил във Влахия. Водовъртежът на събитията потвърждава това.

От всичко казано до тук е видно, че личността на **Гавриил Томази** е много интересна и спорна. В своята религиозна и политическа дейност той демонстрира, както голямата си ерудиция и способности, така и черти от своя особен характер, който професор Тот сполучливо нарича „интригантски нрав”. Неговата дейност не бива да се разглежда еднозначно. В мисионерската си работа Томази използва интригата като свое силно оръжие за постигане на целите си и не се колебае да я вкара в употреба дори когато е насочена срещу сънародници. Като дипломат той съумява за кратко време да спечели доверието на редица европейски дворове, изпълнявайки успешно възложените му от тях мисии. Освен това, със сведенията, изпращани посредством писма до Рим, той се превръща в един от важните информатори на Рим относно конфликта между дунавските княжества и Високата порта от края на 50-те и началото на 60-те години на XVII в.

Интересен въпрос представлява това - доколко Гаврил Томази е свързан с българската национално-освободително движение, подобно на неговите съвременници Петър Богдан и Петър Парчевич. От наличните до момента документи се вижда, че в своята дейност като дипломат той е зависим от господарите, на които служи, но също така поддържа връзка със своите сънародници и е напълно реално да се мисли, че е приобщен към освободителното дело. Все пак, дори само като представител на князете, той със сигурност допринася за единението на народите от Долния Дунав в борбата им срещу Османската империя.

Макар да остава на по-заден план, **Павел от Петокладенци** заема важно място сред живота на българите католици. За него знаем малко, но достатъчно, за да разберем, че е монах, който е заслужил уважението си не само в кустодия България и Влахия, а и в босненската провинция. За Джакомо Хомодей и неговият чичо/вуйчо

Петър Башевич знаем дори по-малко. Конфликтът между Хомодей и Петър Богдан, демонстрира една малка част от пъстрата палитра на взаимоотношенията между отделните дейци на католическата пропаганда. Впрочем, Павел, Петър и Джакомо са павликяни и то от едно и също село – Петокладенци (за Хомодей допускаме това, тъй като Башевич е негов близък роднина). Видно е, че Филип Станиславов не е единственият павликянский син успял да се интегрира сред „старите” католици в Северозападна България.

Дейността на Гаврил Томази, Павел от Петокладенци, Джакомо Хомодей и Петър Башевич в Трансилвания показва, че францисканците и мирските свещеници от българските земи не се ограничават само със служба в българските земи. Все пак не бива да се забравя, че до 1676 г. кустодия България и Влахия е подчинена на босненската провинция и тези мисии стават по нейно поръчение.

5. Дипломатическите мисии на българите католици и Чипровското въстание не са център в настоящата дисертация. Те са добре познати и анализирани и едва ли има какво да се добави към тях. Те са включени, за да подчертаят културното издигане на българите католици и нарасналото им самочувствие, което ги кара да вземат участие в международната политика. С тези си действия те излизат извън рамката, която е зададена от Римската църква. Тук католиците действат като българи, а не като мисионери. Чипровското въстание е своеобразен епизод на този продължителен процес, продължил почти един век. Въпреки наличните извори и изследвания около него все още витаят много неясноти. Трудно е да се определи неговата продължителност и развитие. Внимателното анализиране на достъпни извори води до заключението, че най-вероятно въстанието на българите католици е потушено от турците, водени от Йеген Осман паша.

6. След разрухата притокът от емигранти се насочва към Влахия, но не всички отиват там. Странно защо няколко от най-изтъкнатите католически фамилии се отделят от сънародниците си и се заселват в хърватските земи, които тогава са под властта на Хабсбургите. Това ни връща в началото, когато направихме опит да установим произхода на българите католици. Може би тук става дума за потомци на първите заселници в Чипровския регион, с католически обряд, които действително са имали знатен произход и след въстанието се връщат обратно там, откъдето са дошли.

Останалите преселници се концентрират на няколко места във Влахия и Трансилвания, и уповавайки се на своите францискански пастири запазват своето народностно чувство дълго време

Дейността на българите католици показва, че макар и без собствена държава и със забавено, спрямо западните страни, развитие в българските земи текат процеси, които ще доведат до появата на „История Славянобългарская” през втората половина на XVIII в. те са най-видими при католиците, които макар и малко са част от българския народ, от неговата култура и история. Многобройните примери илюстрират все по-ярко народностно съзнание на българските католически дейци и стремеж към неговото утвърждаване не само към своите сънародници. Със своята енергия и упоритост, те правят всичко възможно да представят пред управляващите кръгове в Европа своята земя, език, история и да получат признание за мястото си сред другите европейски народи.

Публикации по темата на дисертационния труд.

1. Българските францисканци в Трансилвания (За политическата и мисионерската дейност на един чипровчанин). – В: Личност, народ, история: националноосвободителните борби на българите през периода XV – XIX век, София, 2014.
2. Щрихи към дипломатическата дейност на българите католици през XVII век. – В: докторантски и постдокторантски четения 2013 г. Съст. А. Петкова и др., София, 2014.
3. Европа и освободителните движения на българите в края на XVII в. Някои размисли. – В: Докторантски и постдокторантски четения 2014 г. Сб. Документи и материали от научна конференция (под печат).
4. Хипотези за произхода на българите католици (XVII в.). – В: Национална научна конференция с международно участие „Генеалогията – минало, настояще и бъдеще”, организирана от Българска генеалогична федерация и Института за исторически изследвания – БАН (София, Народно читалище „Славянска беседа”, 17 ноември 2016). (под печат)